

Askerî Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi¹

Dr. Mehmet ÇETİN

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
mehmet.cetin@deu.edu.tr

Prof. Dr. Recep KÖK

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
recep.kok@deu.edu.tr

Özet

Avrupa tarih yazıcılığında Askerî Devrim, Batı ordu sistemi ve savaş yöntemlerinde ateşli silahlara dayalı değişimlerin meydana gelmesi ve bu değişikliklere bağlı olarak farklı taktiklerin devreye sokulması olarak ifade edilmektedir. 16. yüzyıldan itibaren kolonyal kaynaklarla da beslenen Askerî Devrim, batıların özellikle doğulu hasımları karşısındaki askerî üstünlüğünün önemli bir göstergesi olduğu kadar Avrupa'nın modernleşme odaklı küresel hegemonyası olarak da yorumlanmaktadır. Bu çalışmada Batı sefer lojistiğinin tarihsel gelişimi, Askerî Devrim çerçevesinde ele alınmıştır. Literatürde kabul gören tarihsel tasnifler temel alınarak her bir gelişim süreci kendi bütünselliği içerisinde incelenmiştir. Çalışma öncüllerinden farklı olarak Rus sefer lojistiğindeki gelişmeleri de Batı ile olan etkileşimi çerçevesinde ele almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Askerî Devrim'in Batı sefer lojistiği üzerindeki etkilerinin irdelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Askerî Devrim, Savaş Lojistiği, Rusya, Batı Savaş Sanatı, Malî Merkezleşme

JEL Sınıflandırma Kodu: N00, N43, H87

The Historical Development of Western Warfare in the Concept of Military Revolution

Abstract

Military revolution can be defined as changes based on firearms in western military system and war methods and different tactics which enabled through these changes, in the European historiography. The military revolution that supplied with colonial sources till 16th century, is especially an indicator of western military superiority against eastern opponents as well as it can be interpreted as the fundamentals of modernization oriented western global hegemony. In this study, the historical development of western warfare is dealt within the frame of fiscal centralization. Each development process is analyzed in its entirety based on historical classification accepted in the literature. Unlike its premises this study the developments in the Russian war logistics is dealt within the concept of interaction

¹ Bu çalışma 2015 yılında tarafımdan Dokuz Eylül Üniversitesi SBE'de sunulan "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Eko-Lojistik Analizi: Kırım Muharebesi Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

with the West. In this concept the aim of this study is to examine the effects of military revolution on western warfare.

Key Words: Military Revolution, Military Logistics, Russia, Western Warfare, Fiscal Centralization

JEL Classification Codes: N00, N43, H87

GİRİŞ

Lojistik kelimesi Grek dilinde hesap yapma anlamına gelmektedir. Kelimenin Modern Dönem'deki kavramsal karşılığını ise temel olarak malzeme, bilgi ve finansal kaynağın tüketici ve tedarik kaynağı arasındaki akışı oluşturmaktadır (Frazelle, 2002: 5, Kress, 2002; 3). Bu bakımdan günümüzde lojistik, bir ürün veya hizmet için talepleri yerine getirmek üzere üretim, dağıtım, pazarlama ve hizmet kademelerini içine alan bir tedarik zinciri yönetiminin ayrı bir bileşenini oluşturmaktadır (Kök, 2012: 1).

Köken olarak Antik Çağlara kadar uzanan lojistik kavramı, askerî alanda çok boyutlu ve kompleks yapısı ile savaş organizasyonunun en temel ve önemli parçasını oluşturmasına rağmen 19. yüzyılın ortalarına kadar kendisine yaygın bir kullanım alanı bulamamıştır. Modern Dönem'de lojistik kavramına vurgun yapan ilk yazar Baron de Jomini olmuştur. Baron de Jomini, 1838 yılında yayınlanan "The Art of War" isimli eserinin bir bölümünü savaş lojistiğine ayırmıştır. Eserde lojistik kavramı, levazım sınıfına dair talimatlar ve sahra hizmetine ilişkin düzenlemelerin konusunu oluşturan kurmaylık görevleri olarak tanımlanmıştır. Jomini eserini 1862 yılında revize etmiş ve savaş lojistiğine ilişkin tanımını ikmal faaliyetlerinin başarılı şekilde gerçekleştirilmesi ve ikmal hatlarının organizasyonu ile genişletmiştir (Jomini, 2008: 1; Creveld, 1980: 1; Waddel, 2010: 1-2).

Lojistik kavramının kısaca tanımlanması ya da ifade edilmesi zor görünse de sefer organizasyonu içerisindeki amacı oldukça açıktır; ordunun hareket ve savaş kabiliyetinin arttırılması, hasta ve yaralıların tedavisi ve can kayıplarının en aza indirgenmesi, beşeri kaynakların konumlandırılması ve besin ve diğer ihtiyaçların giderilmesi (Kress, 2002: 2-10). Charles Tilly, devletin savaş zamanı hazırlıklarının genel olarak üç başlık altında sınıflandırılabilirliğini ifade etmektedir. Buna göre devlet, artan kaynak ihtiyacını gidermek için gelir yaratmalı, giyimden beslenmeye ve teçhizata fiili savaş malzemelerinin arzını garanti etmeli ve insan gücünü sevk etmelidir (Tilly, 1985: 181).

Seferlere ilişkin lojistik hazırlıkların en iyi şekilde gerçekleştirilmemesi halinde en iyi kaynak, ekipman ve askerlere sahip ülkeler bile kaçınılmaz olarak yenilgiye uğrayabilecektir. Carl von Clausewitz, savaşı asıl kontrol eden mekanizmanın, ikmal sistemleri olduğunu ifade etmiştir (Millett, 1945: 193; Clausewitz, 1986: 113). Bu çalışma dört bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde Askerî Devrim olgusunun literatürde hangi

tasnifler çerçevesinde ele alındığı ortaya konulmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümde Batı sefer lojistiği ile birlikte Batı ile etkileşim içerisinde kendisini gerçekleştiren Rus sefer lojistiğinin tarihsel gelişimi ele alınacaktır. Çalışmada dönem aralığı Orta Çağ ile 19. yüzyılın ortası olarak sınırlandırılmıştır. Zira 19. yüzyılın ortasından itibaren üçüncü bir devrim olan Sanayi Devrimi, askerî organizasyonlarda belirleyici bir etken olarak etkisini göstermeye başlayacaktır. Dördüncü bölümde ise Askerî Devrim'e ilişkin temel referans ve yorumlara yer verilerek devrimin Batı sefer lojistiğine olan etkisi incelenecektir.

1. Literatürde Askerî Devrim

Avrupa askerî tarihinin en önemli gelişmesini, Batı ordu sistemi ve savaş yöntemlerinde ateşli silahlara dayalı yeni bir değişimin görülmesi ve buna bağlı olarak farklı taktiklerin devreye sokulması oluşturur. Bu durum, Avrupa tarih yazıcılığında askerî devrim kavramı ile ifade edilmektedir (Emecen, 2010: 27). 16. ve 17. yüzyıllarda meydana gelen Askerî Devrim, Batı savaş sanatında bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Avrupa askerî tarihçileri, Askerî Devrim'in doğasına ve kronolojik gelişimine ilişkin farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır (Childs, 2001: 17).

Michael Roberts (1967)'ye göre Askerî Devrim, Orta Çağ ile modern dünya arasındaki büyük ayrımı teşkil etmektedir. Bununla birlikte Roberts, bu dönemde Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin tam anlamıyla devrim olarak nitelendirilemeyeceğini öne sürmektedir. Roberts'a göre Askerî Devrim, 1560 - 1660 dönemini kapsamaktadır. Devrimin temelinde ise Nassau'lu Maurice ve Gustavus Adolphus'un askerî taktik ve stratejide yaptığı yenilikler yer almaktadır (Roberts, 1967: 195-255; Kingra, 1993: 431; Parker, 1976: 195-214).

Van Creveld(1978) ise askerî devrimi, Avrupa ordularının büyük çaplı genişlemesi ile nitelendirmiştir. Creveld, devrimin 1560 – 1660 gibi dar bir zaman aralığında gerçekleştiğini öne sürmüştür. Askerî Devrim'in özü, ulusal orduların ve savaş meydanında bulunan birliklerin sayısında meydana gelen olağanüstü artıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında Fransız Ordusu 10 – 15 bin civarında askerden müteşekkil iken İspanya'nın Flander Ordusu sadece on binlerle ifade ediliyordu. Otuz Yıl Savaşları'nda Fransız ve İsveç orduları 30 bin civarında idi (Creveld, 1980: 5). İki yüzyıl içerisinde ordular on katına kadar büyümüştü. 17. yüzyılın sonunda İspanyol Ordusu 70.000, Hollanda Ordusu 110.000, Fransız Ordusu 120.000, İsveç Ordusu 63.000 ve Rus Ordusu 130.000 askerden oluşmaktaydı. 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında bu rakamlar yaklaşık olarak 400.000'e yükselmişti. Bunun tersine İngiliz Ordusu ise sadece 15.000'di. Muhteşem Devrim'e (Glorious Revolution) kadar bu rakam hep düşük kalmıştır (Brewer, 1990: 6; Duffy(a), 1980: 30).

Geoffrey Parker (1988), Askerî Devrim kavramının kapsamını, Avrupa'nın küresel hegemonyasının temellerine yönelik açıklamaları içerecek şekilde genişletmiştir. Parker, Askerî Devrim'in merkezine Trace Italiane'yi yerleştirmiştir. Trace Italiane, İtalya'da 1450 – 1520 yılları arasında gelişen bir istihkam tarzıdır. Sistem, ateşli silahların Orta Çağ şehir ve kale

duvarlarını tahrip edebilme kabiliyetinden türemiştir. Parker'a göre, Trace Italiane ile Askerî Devrim arasında nedensel bir ilişki vardır. Buna göre etkili topçu sistemleri, yeni istihkâm yapılarının yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu yapılar, top ateşinin etkinliğini sınırlamada oldukça başarılı olmuştur. Bu nedenle, savaşlar büyük ölçüde savunmaya dayalı hale gelmiştir. Bu ise garnizonları korumak için ya da bu garnizonları kuşatmak için çok sayıda askerin istihdamını zorunlu kılmıştır (Kingra, 1993: 431-434).

Jeremy Black (1991 ve 1995) Askerî Devrim için 1560 – 1660 dönemine dikkat çekse de farklı dönemlere ilişkin gelişmelerin çok daha etkili olabildiğini öne sürmüştür. Bunlar 8. yüzyılda ağır süvarinin orduda kendisine yer bulması, 14. yüzyılda topçuluktaki gelişmeler, 15. yüzyılda ateşli silahlar ve 1792 – 1815 dönemindeki devrim ordularıdır. Bu gelişmelerden en az üçü özellikle orduların büyüklüğü dikkate alındığında 1560 – 1660 dönemine göre etki itibarıyla daha devrimseldir. Ayrıca Black'a göre askerî teknolojiye değişimler ile mutlakiyetçi yönetimler arasındaki nedensel ilişki tek yönlü değildir (Thompson ve Rasler, 1999: 7).

Keith Krause (1995), Askerî Devrim'in arkasında yatan dinamikleri esas aldığı çalışmasında 15. yüzyılın ortası ile 17. yüzyılın ortası arasındaki dönemde devrimi oluşturan koşulların üretim ve transfer sistemleri olduğunu ileri sürmüştür. Bu dönemde yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümlerden birincisi savaşın ticarileşmesidir. Bu durum yeterli maddi kaynakları bulunduğu sürece ücretli asker ve silahların, tüm yöneticiler tarafından elde edilmesini mümkün kılmıştır. Sonuçta, sadece zengin devletler yeni savaş sanatının maliyetlerine katlanabilmiştir. İkinci değişiklik ise malların küresel anlamda değişimine imkân veren ticaret yapısındaki niteliksel artıştır. Piyasa ekonomilerindeki bu gelişme, silah üretimini arttırmış ve bazı merkezlerde üretim fazlasının meydana gelmesini mümkün kılmıştır. Böylece üretim hacmi büyümüş ve silah ticaretinde, yerel küçük işletmeler yerine toplu devlet alımları belirleyici olmaya başlamıştır.

Clifford Rogers (1995), Jeremy Black'in tekil olaylar üzerindeki vurgusuna katılmakla birlikte Roberts ve Parker'ın oldukça dramatik etkiler doğuran iki önemli olayı da göz ardı ettiğini öne sürmüştür. Bunlar ilk piyade ve topçu devrimleri olarak nitelendirilebilecek olan Yüz Yıl Savaşı (1337 – 1453)'dir. 1340'lı yıllara doğru feodal ağır süvariler İngiliz uzun yaylıları ve İsviçreli mızraklı askerler tarafından dağıtılmıştır. 1440'lı yıllara doğru topçuluk alanındaki gelişmeler surlarla çevrili yerleşim yerlerinin ele geçirilmesini sağlayarak sadece İngiliz birliklerinin Fransa'dan çıkartılmasına neden olmamış, aynı zamanda Fransız askeri yapılarının güçlendirilmesine imkân sağlamıştır. Rogers aynı zamanda daha kompleks bir nedensellik ilişkisini ön plana çıkartmaktadır. Buna göre top ve saha piyadelerinin ikmal ve iaşesi için kaynak yaratma zorunluluğu daha merkezi devletlerin savaşlarda daha başarılı olmasına neden olmuştur. Uluslararası anlamda daha rekabetçi hale gelmesi yerli merkezkaç kuvvetlerin bertaraf edilmesine yol açarak ulusal toprakların daha fazla genişletilmesine imkân vermiştir. Daha fazla vergi

geliri kendi kendini güçlendirme döngüsünde daha iyi ve güçlü ordular anlamına gelmektedir.

Peter Wilson(1998) Askerî Devrimi, nitelikleri itibariyle 1450 – 1815 yılları arasında gerçekleşen üç farklı alt dönemde ele almaktadır. İlk dönem 1450 – 1530 arasını kapsamakta ve barut teknolojisinin yaygın bir şekilde kullanılmasından, orduların kompozisyonunda ve taktiklerde meydana gelen dönüşümlerden oluşmaktadır. Düzenli ordulardaki genişlemelerin politik sonuçlarını yansıtan ikinci dönem 1660 – 1720 yılları arasını kapsamaktadır. Son aşama ise 1789 sonrası dönemi kapsamaktadır. Bu dönem, Fransız Devrimi sonrasında devletlerin askerî potansiyellerini doğrudan kullanarak savaş ölçeklerini arttırmaları ile tanımlanmaktadır. Meydana gelen değişme ve gelişmelerin arkasındaki dinamikler ve sürükleyici güçler, ilk dönemde ortaya çıkan silah teknolojisindeki gelişmelerin izlerini taşımaktadır.

2. Batı Sefer Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi

Neandertal insanların kavgalarından Napolyonik Dönem savaşlarına ve hatta Körfez Savaşı'na kadar gerçekleştirilen bütün askerî operasyonlar teorik olarak; ikmal kaynaklarının tedariki, kaynakların birliklere ulaştırılması ve savaş meydanındaki birlikler arasındaki tahsisi seçeneklerinden bir ya da birden fazlasının gerçekleştirilmesi sureti ile devam ettirilebilmiştir (Kress, 2002: 10). Tarihsel süreçte sefer lojistiğine ilişkin tercih ve kararlar, savaşın doğası, lojistik gereklilikler ve kullanılabilir kapasiteye göre belirlenmiştir. Bu çerçevede 17. yüzyıldan itibaren alanda faaliyet gösteren araştırmacılar sefer lojistiğinin tarihsel gelişimine ilişkin olarak dörtlü bir tasnif benimsemiştir: Orduların cephane kaynaklı tedarik zincirine tümüyle bağlı oldukları Napolyonik Savaş Sanatı Dönemi, Moltke'nin 1866 – 1870 yılları arasında demir yollarını orduya kaynak tedarikinde etkin bir biçimde kullandığı dönem olan Siper Savaşları Dönemi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem ve Modern Dönem (Creveld, 1978: 57).

Bununla birlikte farklı tasnifler de mevcuttur. Charles Tilly 10. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Avrupa'da savaş organizasyonlarında meydana gelen değişiklikleri, siyasi teşkilattaki yansıması ile birlikte ele almaktadır. Tilly Avrupa'da savaş organizasyonunun son bin yıllık tarihini, patrimonyalizm, komisyonculuk, millileştirme ve ihtisaslaşma olarak sınıflandırmıştır. Patrimonyalizm, güç sahiplerinin kendilerinin fiilen askerlik yaparak kendi ordularını devşirdikleri ve idare ettikleri döneme tekabül etmekte iken, komisyonculuk olarak adlandırılan dönemde askerî müteşebbisler ve paralı asker toplulukları sivil iktidar sahipleri tarafından sözleşmeli olarak istihdam edilmektedir. Millileştirme döneminde askerî yapı, daimi orduların oluşturulması suretiyle devlete dâhil edilmiştir. İhtisaslaşma döneminde ise halk kitle olarak askere alınmış, yedek ordular organize edilmiş ve 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren zorunlu askerliğin kaldırılması ile birlikte iyi ücret alan gönüllü profesyonel ordular teşkil edilmiştir (Tilly, 1990: 122).

Kronolojik olarak ele alındığında Orta Çağ'da orduların idaresi, sonraki dönemler ile karşılaştırıldığında nispeten kolay görünmektedir. Tipik Orta Çağ ordusu süvarilerden ziyade piyade askerlerine dayanmaktaydı. Fakat bu yaya birliklerin askeri önemi oldukça düşüktü. Zira eğitimsiz ve kötü teçhiz

edilmiş köylülerden oluşan birlikler, öldürmekten ziyade ölmeye yatkındı. Ordular, işgal ettikleri bölgelerin kaynaklarını sömürerek iaşelerini sağlamakta, kaynaklar tükendiğinde ise başka bir bölgeye geçerek aynı süreci tekrar ettirmekteydi (Periodical Archive, 1899: 482; Bean, 1973: 205). Ordu, sefer yürüyüşü sırasında geçtiği kasabalarda konaklar, geceyi kasaba sakinlerinin evlerinde geçirir ve karşılığını öderdi. Düşman bölgesinde ise birlikler, beslenme ve konaklama için zor kullanma yöntemini uygulardı (Jones, 2001: 201). Feodal sistem, krala çok sayıda askeri toplayabilme imkanı verse de pratikte bu askerleri savaş sahasında ordu olarak bir arada tutmak askerlerin disiplinsiz tavırları nedeniyle oldukça güçtü. Orduları meydana getiren köylü toplulukları, iyi teçhiz edilmemiş, tecrübesiz, eğitimsiz ve milliyetçiliğin henüz oluşmadığı bir çağda savaşmak için oldukça isteksizdi (Wise, 1975: 6). Feodal lordlar ve krallar, kitlesel ordular teşkil edip donatacak finansal kaynaklara sahip değildi. Bu nedenle küçük ordular meydana getirilir ve bu ordular, ellerinden geldiğince kendi iaşelerini sağlardı (Scott ve diğ., 2000: 3).

Orduların ikmal için depoların teşkil edilmesi ilk defa 1311 yılında Fransa Kralı Phillippe Le Bel tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde Alman askeri birlikleri sistematik bir biçimde yerli halktan beslenmekte iken Avusturya ordusu, Türklerden öğrendiği mobil kaynak düzenlemesini hayata geçirmiştir. 15. yüzyıldan itibaren orduların ikmalinde kurumsal yapılanmalar teşkil edilmiştir. XI. Louis, ordu içerisinde bir ikmal idaresi meydana getirmiş iken 16. yüzyıl sonunda Alman ordusunda savaş komiserleri ve iāşe uzmanları görev almaya başlamıştır. Dönemin orduları nispeten küçük çaplı olduğundan ikmal ve iāşe sorun teşkil etmemiştir. Nakdî ödeme yöntemi her zaman gerçekleştirilemediğinden devlet, askerlerin maaş ödemelerini geciktirdiğinde ya da askerler israfa meyilli olduklarında, yağma temel iāşe kaynağı haline gelmiştir (Hazenkamp, 1878: 1028).

On altıncı yüzyılın ortasında yeni bir kurum olarak “military etape” oluşturulmuştur. Bu, aslında yeni bir kurum olmayıp uzun süre ticari amaçlarla kullanılagelmiş ve tüm tüccarların mallarını depoladığı, sattığı ve dağıtımını yaptığı bir merkeze karşılık gelmektedir. Etape sistemi oldukça basittir; bir köy merkez olarak seçilmekte ve birliklerin beslenmesi amacıyla tedarik edilen iāşe maddeleri burada depolanarak, dağıtımı gerçekleştirilmektedir. Birliklerin konaklaması gerektiğinde, merkez seçilen köy ve civar köyler bu hizmeti karşılamaktadır. Köylüler harcamalarının ve hizmetlerinin karşılığını, vergi yükümlülükleri karşılığında yerel vergi tahsildarlarından tahsil etmiştir. 17. yüzyılda etape sistemi, yerini aşamalı olarak sözleşmecî sistemine bırakmıştır (Parker, 2004: 88-94).

Erken Modern Dönem’e gelindiğinde devletlerin zorunlu askerlik uygulaması, sözleşmecî ve komisyoncu olmak üzere üç farklı şekilde asker alımı yaptığı görülmektedir. Bu dönemde devletler için seferber edilecek kuvvetlerin belirli bir kısmının ülke dışından sağlanması oldukça normaldi. Bu birlikler hem daha iyi eğitim görmüş hem de daha sadık olabilmekteydi. Bununla birlikte devletin geleceğini tehdit edebilecek bir biçimde muhalif

bir iktidar kaynağının çıkar odağı haline gelmemektedir. Bu dönemde Fransız Ordusu'nun % 20'si Alman ve İsviçreli birliklerden oluşuyordu. İngiltere'de Tudor iktidarının İskoçya'da gerçekleştirdiği seferlerde Arnavut hafif süvari birlikleri ile İspanyol piyadeler görev alıyordu (Parker, 2004: 27-35).

Askerî gücün tüm alanlarında egemenliğin sağlanması, çoğu yönetici için kapasitesinin yetmediği bir durumdur. Bu durum, yöneticileri 16. yüzyılın ilk çeyreğinden önceki dönemde yoğun bir adem-i merkezîliğe mecbur kılmıştır. Profesyonel askerî sözleşmeciler ya da girişimciler, askere alma, organize etme, teçhiz ve nakit ödeme veya belirli bir mükâfat karşılığında askerleri savaş sahasına sürme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Bu sistem aynı zamanda Erken Modern Dönem devletini, kabiliyet sınırlarını aşan, geniş ve sürekli bürokratik faaliyetlerden de kurtarmıştır. Sözleşmeciler, devlet erki ile kıyaslandığında sermaye ve krediye de daha kolay bir şekilde ulaşabilmektedir. Bu durum, Erken Modern Dönem savaş yapıcılığını kuşatmış olan nakit akımı sorununu da büyük ölçüde gidermiştir (Wilson, 1999: 178-180).

İspanya, İtalya ve Almanya'nın bazı bölgelerinde genç erkeklerin sürekli askere alınması, sanayi ve tarımı olumsuz etkiliyordu. Kalabalık garnizonlardaki olumsuz koşullarda kızamık, tifüs, çiçek, kolera, nezle ve sıtma gibi hastalıklar askerleri telef ediyordu. Özellikle yaz mevsiminde sıcaklar nedeniyle bu hastalıklar daha hızlı yayılıyordu. Bu konuda gösterilen öncelikli çaba, içme suyunun temiz tutulmasına yönelikti. Askerlerin suyu kirletmelerine engel olmaya çalışılıyor, atlarını ise kamp dışındaki özel bölgelerde yıkamaları zorunlu tutuluyordu (James, 2007: 72). Ordunun yürüyüş güzergâhı üzerinde veba salgınları baş gösterebiliyordu. 16. yüzyılda 2 – 3 yıl sürecek şekilde döngüsel veba salgınları yaşanmaktaydı. Salgınların önüne geçmek için karantina bölgeleri oluşturuluyor ve tüccarların mallarına el konularak, tetkikat yapılıyordu (Parker, 2004: 99). Orduların ancak bir kısmında düzenli tıbbi tesisler ve sahra hastaneleri bulunmaktaydı. Seferdeki ordularda, tıbbî personel hizmete alınır, gerekli ilaç ve çadırlar temin edilir ve hasta bakıcılar görevlendirilirdi. Kuşatmalar uzun sürdüğünde ve kanlı seferler olduğunda ordulardaki tıbbî gereksinimler artıyordu. Buna bağlı olarak stratejik noktalarda özel sahra hastaneleri kuruluyor ya da ordu tarafından sivil bir hastaneye el konuluyordu (Parker, 2004: 168).

Çoğu ordunun bünyesinde savaş alanındaki yaralıları toplayacak ve kuşatmalarda ön hattaki yaralıları düzenli olarak geriye nakledecek birimler bulunmuyordu. Seferlere katılan askerler, bazen eş ve çocuklarını da yanlarına alırdı. Kadınlar, yiyecek ve yakacak toplar, yemek pişirir, temizlik yapar, elbiseleri yıkar, yaralı ve hasta askerlerle ilgilenirdi. Ayrıca kamp ve tahkimat inşaatında çalışır ve bunlara benzer sayısız görevi yerine getirirdi. Sefere giden orduları takip eden bu kişilere, kamp takipçisi “forchese courtisans” adı verilir. Bunların sayısı savaşan askerlerin iki katına yakın olurdu (Archer ve diğ., 2006: 232-234). Bu kadar ağır yüke sahip bir ordu kendisine eşlik eden vagon ve yolların eksikliğine rağmen günde ortalama 12 mil kadar yürüyebilmekteydi. Bu rakam, Orta Çağ orduları için güzergâh

üzerindeki iâşe kaynaklarına erişebildiği varsayımı altında, standart bir mesafeyi teşkil ediyordu. Çoğu zaman tek bir katarın devrilmesi tüm orduyu bekletebilmekteydi (Jones, 2001: 201). Sefer yürüyüşünün planlanmasına imkân verecek haritalar mevcut değildi. Yerel muhbir ve asker kaçakları vasıtasıyla düşmanın hareketi ile ilgili bilgiler temin ediliyordu. Savaşacak orduların birbirleri ile rast gelmemesi çok da olağandışı bir durum değildi. Bu sorunu aşmak için komutanlar düşmana haberci göndererek savaşın belirli bir yerde yapılması için teklifte bulunabiliyordu (Wise, 1975: 19).

Orduların teçhizi konusunda Avrupa'nın birçok ülkesinde mühimmat ve cephane imalatı, özel işletmelerde serbest zanaatkârlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu dönemde, orduların donatımının temel kaynağını, özellikle Alçak Ülkeler'deki yabancı üretici ve tüccarlardan ithal edilen silahlar meydana getiriyordu. Bu imalathaneler, genellikle aile işletmeleri olup, nesilden nesile devam etmekteydi. Bu zanaatkârlar, devlet ile belirli miktarda top ve mühimmat üretmek üzere sözleşme imzalıyorlardı. Aynı şekilde barut ve güherçile imalathaneleri de özel işletmelerdi ve belli antlaşmalar karşılığında devlete veya tüccarlara mal satmaktaydı. Serbest işletmeciler, daha çok para kazanabilmek için kaliteli ve bol üretim yapmak zorunda olduğundan; yeni gelişmeleri uygulamada ve yenilikleri takip etmede kendi başına karar verme inisiyatifine sahipti (Aydüz, 2006: 200; James, 2007: 30).

Erken Modern Dönem'de Avrupa'nın genelinde hiçbir ülke şiddet araçlarını tekelleştirebilmiş değildi. Bu durumun temel gerekçesini finansal kısıtlar oluşturmaktaydı (James, 2007: 113-114). 16. yüzyılda birçok devlet askerî harcamalara düzenli pay ayırabilecek ekonomik alt yapıya sahip değildi. Türkler, kara ve denizden akınlarına devam ediyor; Protestanlar, Katolik hâkimiyetine direniyor ve Fransa ise iç savaflara sahne oluyordu. Bunun sonucunda askerî harcamalar gittikçe arttı. Ordu ve donanmalar giderek daha kalıcı ve profesyonel bir hale geldi. Kralların otoritesi daha da sağlamlaştı. Savaş masrafları; tahkimat, teçhizat, nakliye ve askerlerin maaş ve iâşesi, büyük devletler için bile çoğu zaman üstesinden gelinemeyen bir sorundu. Devletler harp masraflarını karşılayabilmek için yeni malî kaynaklar bulmak, halktan vergi almak yahut halktan aldığı vergiyi arttırmak zorundaydı. Küresel orduların lojistik ihtiyaçları, herhangi bir 16. yüzyıl devletinin imkânlarının çok ötesindeydi (Archer ve diğ., 2006: 17; Black, 2006(a): s. 17).

17. yüzyıla gelindiğinde ordular için hayatta kalabilmenin temel şartını sürekli bir şekilde hareket halinde olmak meydana getiriyordu. Çünkü hangi iâşe yöntemi tercih edilirse edilsin, disiplinsiz kalabalık kitleleri barındıran bölgeler, kısa süre içerisinde tükenebiliyordu. Üstelik bu dönemde tabya ve tahkim sistemlerinin de gelişiyor olması, orduların iâşesi açısından tam bir şanssızlıktı. Bu yapılar, savaşların uzamasına neden oluyordu. Uzun süren bir kuşatma, kırsal kesimin tümüyle tükenmesine neden olabiliyordu. Nehirlerin akış yönü 17. yüzyıl ordularının mobilitesini kısıtlayan ve belirleyen temel unsurdu. Bu durum, iâşe kaynaklarının suyolu ile

taşınmasının kara yolu ile kıyaslandığında çok daha kolay ve ucuz bir şekilde gerçekleştirilebilmesinden kaynaklanıyordu (Creveld, 1980: 9-10).

17. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları'nın genel anlamda Avrupa'da yarattığı tahribat, Batı savaş sanatı, Orta Çağ'daki formuna dönmesine neden olmak üzereydi ki; iki Fransız; Le Tellier ve Louvois'in oluşturdukları depo sistemi, takip eden 150 yılın ikmal sisteminde çok önemli etkiler yarattı (Creveld, 1980: 17). Bu çerçevede, geç 17. yüzyıl orduları, Roma lojistik geleneğinden gelen ikmal yöntemlerinin stratejiyi biçimlendirdiği kabulünü takip ettiler. Ekmek için buğday ve hatta hayvanlar için yulaf ve arpa toplayıp muhafaza edebilmek amacıyla depo ve galeriler inşa ettiler. Orduların asıl dayanağını kendi ülkelerinden sağladıkları destek ve bağışlar meydana getiriyordu. Düşman arazisinin işgali ve ordunun düşman ülkeden sağlanan kaynaklarla desteklenmesi önemli bir strateji olmayı sürdürdü (Jones, 2001: 256).

Dönemin büyük generalleri Turenne, Conde ve Montecuccoli, depolar ile olan bağlantılarını koparmamayı ve ambarlarla olan düzenli sevkiyat bağlantısının bozulmamasını temel lojistik amaç olarak benimsemişlerdi. Otuz Yıl Savaşları sırasında Gustavus Adolphus, koşullara göre farklılaşabilen kendi sistematik iâşe yöntemini oluşturmuştu. Buna göre; ordu yürüyüş halinde veyahut kampta ise satın alma, sözleşme veya el koyma yöntemleri ile tedarik edilen kaynaklardan beslenen sabit veya mobil depolardan besleniyordu. Birliklerin geniş bir alana dağılması durumunda ise ordunun iâşesi sabit bir ödeme karşılığında bölge ahali tarafından sağlanıyordu. İkmal faaliyetlerinin düzenli bir biçimde organize edilmesi öncelik kazanmıştı. XIV. Louis'in savaş bakanı Louvois'in beş adım sistemine dayalı ve sadece depolardan oluşan özgün bir iâşe sistemi vardı (Creveld, 1980: 29). Sistem, ordunun ikmal depolarından fazla uzaklaşmaması üzerine kurulmuştu. Bölüklerin, yeni kurulan depolara ulaşabilmesi için periyodik olarak mola vermesi gerekiyordu. Beş adım sistemi askerî operasyonları iâşe koşullarına tümüyle bağlı hale getirmiştir. Savaşlar giderek daha uzun sürdüğünden maliyetler de katlanmıştır. Bu sistem, tüm Avrupa monarşileri tarafından adapte edilmiş ve Fransız Devrimi'ne kadar sürdürülmüştür (Hazenkampf, 1878: 1028-1030).

Batı savaş sanatınının 18. yüzyıldaki genel görünüşü, orduların merkezden desteklenmelerinden kaynaklı problemlerle boğuştukları ve hemen hemen tümüyle hızlı ve destekli harekâtlardan kaçındıkları gibi bir izlenim vermekteydi. Bunda operasyonel kararlar çerçevesinde ordunun ikmalinin ihmal edilmesi de etkili olmuştur. 1812 yılındaki Fransa - Rusya Savaşı, o döneme kadar görülen en kapsamlı ikmal organizasyonuna tanıklık etmiştir. Fransız askerî mekanizması sahip olduğu hantal yapısı gereğince kendi ağırlığı altında boğulmuş, buna rağmen Napolyon, savaş esnasında daha ilkel bir lojistik sisteme geçerek orduyu canlandırma yoluna gitmeyi tercih etmemiştir. Fransız Devrimi'ni takip eden dönemde askerî teorisyenler kitlesel modern dönem ordularının ikmalinin zorunluluğunu kabul etmişlerdir. Bu amaca yönelik olarak tüm ordular, savaş alanında kendilerini besleyebilecek bir yapı tasarlamak zorunda kalmıştır. Bu tasarlardan en önde geleni, Prusya Devleti'nin benimsediği Etappen Sistemi olmuştur.

Etappen Sistemi ile ilk defa her bir kıtaya tam olarak eğitimli, standart organizasyon personel ve memuru atanmıştır. Bu grubun en önemli özelliği, kendi teftiş amirlerinin olması, savaşçı kıyafetleri giymeleri ve askerî teşkilat içerisinde kadrolu bir birim olmalarıdır (Crevelde, 1980: 58).

Haritaların doğruluğundaki artış, teleskop, kronometre, detaylı bir işlem istemeyen ve ekmele ikame edilebilen patatesin kullanılması gibi yeniliklere rağmen 18. yüzyıl savaş lojistiği, önceki yüzyılın sonunda yerleşmiş olan ikmal yöntemlerinin çok da ötesine geçememiştir (Jones, 2001: 272). Savaşların sayısı, orduların mevcudu ve ateşli silahların kullanımındaki artışa rağmen askerî tıp aynı ölçüde gelişme gösterememiştir. Hasta ve yaralılar, sivil sözleşmeciler ya da dinî tarikatlar tarafından işletilen hastanelerde, ilkel koşullarda ve olumsuz temizlik koşulları altında tedavi edilmiştir (Archer ve diğ., 2006: 280). Buna karşın 18. yüzyıl Avrupası nüfus yoğunluğundaki artış ve tarım sektöründeki gelişmelere bağlı olarak hareket halindeki bir orduyu tam anlamıyla besleyebilecek kapasiteye ulaşmıştır (Crevelde, 1980: 34). 18. yüzyıl Avrupa savaş lojistiğinin geleneksel bir yöntemi olarak birliklere tahsis edilen tayınlarla ordular kendi toprakları üzerinde geçinebilmiştir (Chandler, 1981: 47). İkmal süreci, sağlanan destek ve bağışlarla takviye edilmiştir. Dolayısıyla ordular büyük ölçüde yerel kaynakların tüketilmesine bağımlı kalmıştır. Bu durum, orduların büyüklükleri, yolların iyiliği ve kaynakların nakledebilmesine imkan veren çok sayıda yük arabasının varlığına karşın birliklerin belli bir yerde uzun süre ikamet etmesine engel teşkil etmiştir (Jones, 2001: 273).

18. yüzyılın sonunda meydana gelen iki önemli olay, savaşlara yön vererek, Batı sefer lojistiği üzerinde uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur. Fransız İhtilali, sivillerden oluşan kitlesel orduların modern savaşın esaslarından biri haline gelmesine neden olmuştur (Millett, 1945: 197). Zorunlu askerlik hizmeti bunda etkili olmuş ve ordular, milli bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu durum, yabancı askerler gibi savaş girişimcilerinin de fiilen önemsiz bir konuma düşmesine neden olmuştur (Jones, 2001: 376). Endüstri Devrimi ilk izlerini Napolyon seferleri sırasında göstermiştir. Makineleri yönetme gücündeki artış, sivil ürünlerin imalatında olduğu kadar silah üretiminde etkili olmuştur. Hammadde, makineler, işgücü ve ulaşım formundaki iktisadi kaynaklar, savaşın gerçekleştirilmesinde çok daha önemli hale gelmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca üretim teknolojilerinde meydana gelen yenilikler, daha güvenilir ateşli silahların üretilmesine ve artan üretim hacmi ile birlikte üretilen silahların orduların genelinde kullanılmasına imkân vermiştir. Özellikle “Minie” adı verilen Fransız yapımı tüfekler, daha uzun menzil ve daha yüksek isabet oranı ile yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Üretim teknolojisinde kendisini gösteren yenilikler, donanmaların eski güçlerinin çok daha ötesine geçmesine imkân vermiştir. İlk buharlı harp gemisi USS Fulton, 1814 yılında inşa edilmiştir. Buharlı gemilerin donanmalarda sahne alması ile birlikte akıntı ve rüzgâra bağımlılık büyük oranda ortadan kalkmıştır. 17 ve 18. yüzyılların kadirga ve kalyonları yerini kademeli olarak zırhlı ve buharlı gemilere bırakmıştır. Buharlı gemilerin donanmalara katılması sömürgeci amaçları da

perçinlemiştir (Bruce ve diğ., 2011: 194-222). Önceki dönem orduları için kabul edilen ve geçimin bölgeden sağlanması ile kendisini gösteren hayatını idame etmek deyişi, kabul edilebilir bir askerî uygulama olmaktan çıkmıştır (Millett, 1945: 197). Ateşli silah teknolojisi ve sefer lojistiğinde yaşanan önemli gelişmeler dışarda bırakıldığında 19. yüzyıl savaş sanatı, Fransız Devrimi ve Napolyon dönemindeki temel karakterini muhafaza etmiştir (Jones, 2001: 387).

3. Rus Sefer Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi

19. yüzyıl öncesinde Rus Devleti, gerek devlet gerekse askerî organizasyonel yapısındaki farklılıklara bağlı olarak genellikle Batılı çağdaşlarından farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Bunun nedeni Rusya'nın 16. yüzyılın başında Altınordu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte güneye doğru genişlemeye başlaması ve idarî, askerî ve iktisadî yapılanmasını Batılı bir devletten ziyade Asyatik bir toplum yapısı üzerine inşa etmesidir. Dolayısıyla Batı askerî sistemindeki gelişmelerin Rusya'daki yansımaları kendisini her zaman belirli bir gecikme ile gerçekleştirmiştir.

Rusya'da düzenli askerî birliklerin oluşumu, IV. İvan döneminde 1550 yılında, Streltsy birliklerinin kurulmasıyla başlamıştır. Bu birlikler, Osmanlı Devleti'ndeki yeniçeri birliklerine karşılık gelmektedir. Masrafları devlet hazinesi tarafından karşılanan bu birliklerin teşkili, devletin askerî ve malî kapasitesindeki artışı da yansıtmaktadır. Buna karşın, malî yetersizlikler nedeniyle ödenen ücretlerin düşük olması, bu askerî birliklerin tam zamanlı istihdamını imkânsız kılmış, bu nedenle hizmetleri karşılığında kendilerine toprak parçaları verilmiş ve ticaret yapmalarına izin verilmiştir (Stone, 2006: 15). III. İvan (1462 – 1505) ve IV. İvan dönemlerinde Rusya'da yapılan askerî reformlarla Osmanlı ve Moğolların kaynakları seferber etme ve savaş metotları, benimsenmiştir (Agoston, 2012: 213-216). Bu durumun nedeni sadece Osmanlı Devleti ile nihaî bir savaş beklentisi değil; aynı zamanda Osmanlı Ordusu'nun Avrupa orduları ve patrimonyal Osmanlı otokrasisinin Avrupa monarşisi karşısındaki üstünlüğüdür (Agoston, 2003: 187). Bununla birlikte Moskova'nın çarları, kullanışlı askerî teknolojiyi ve Batı'dan yetenekli insan gücünü elde etmenin önemini farkına varmıştır. Korkunç İvan (IV. İvan) dönemi olan 16. yüzyıl ortaları gibi erken bir dönemde yabancı silah ustaları ve askerî mühendisler, orduda aktif bir şekilde görev almışlardır (Duffy (b), 1981: 16).

IV. İvan'dan sonra gelen Petro da aynı yolu izleyerek; miras aldığı askerî mekanizmayı Batı modeline göre yapılandırmıştır. Petro, Streltsy birliklerini lağvetmiş ve Batı Avrupa'da olduğu gibi asilzadeleri, Rus Ordusu'nun muvazzaf subayları seviyesine indirmiştir. Asil olmayan sınıflardan ise Avrupa tarzı piyade ve süvari birlikleri teşkil edilmiştir. Böylelikle Rus askerî yapısında esaslı bir reform gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede çok sayıda askere alım gerçekleştirilmiş, talimler arttırılmış, orduyu eğitmeleri ve yönetmeleri için yabancı uzmanlar görevlendirilmiştir. Kurulan yeni savaş kançılıryası ile birlikte Rusya'nın lojistik kapasitesi arttırılmıştır

(Black, 2006(a): 177; Stone, 2006: 46-47). Savaş meydanlarında askerî, malî ve idarî işleri yürüten personel sayısı, 1626 yılından 1690 yılına kadar 623'ten 4657'ye yükselmiştir. Petro'nun reformları, daha etkili bir beşeri ve ekonomik kaynak yönetimini gerektirmiştir. Bu bağlamda Çar'a yakın valiler tarafından yönetilen ve "gubernii" adı verilen eyaletler sayesinde bölgesel anlamda daha etkin bir idarî yapılanma gerçekleştirilmiş ve yeni sistem patrimonial bir devlet yapısı ile sonuçlanmıştır (Black, 2006(b): 177); Agoston, 2011a: 311).

Merkezî olarak finanse edilen düzenli orduların teşkili ve donatımı, bununla görevli devlet kurumlarının ve sahadaki birliklerin ikmal amacıyla depoların inşasını gerektirmiştir. Bunun ilk adımı 18. yüzyılın başında her bir alay için iase komutanlıklarının talimatları ile yönlendirilen komiserliklerin meydana getirilmesi olmuştur. Bu komiserlikler operasyon sahasındaki orduların farklı birimlerinde inşa edilen depolar zinciri ile de ilişkilendirilmiştir. Bu sistemde kıdemli bir komiser ve kıdemli bir iase uzmanı, bir valinin emri altında faaliyet göstermiş, her bir ilçedeki merkezî yönetim ofislerinin (prikazy) sorumlulukları vali tarafından üstlenilmiştir. Valiler, her bir alaydaki meslektaşlarıyla koordineli bir biçimde çalışıyordu ve alay komutanına tabi idi. Alay komutanı, askerlerinin iase ve ikmalinden sorumluydu. Sekiz valinin faaliyetleri, 1711 yılından itibaren senato tarafından koordine edilmeye başlanmıştır. Reformlar, sahadaki ordunun ikmalini hızlandırmayı amaçlamıştır. 1716 yılı itibarıyla merkezî bir iase organizasyonu inşa edilmiş ve iki yıl sonra Savaş Akademisi'nin kurulmasıyla birlikte kapatılmıştır (Le Donne, 1991: 255).

Ordunun ikmal için yerel kaynakların toplanmasında üç yöntem uygulanmıştır. Stratejik olarak konumlandırılmış kışlalarda devlet ambarları teşkil edilmiştir. Bu ambarlarda, vergilendirme yoluyla toplanmış ya da devlet tarafından satın alınmış tahıl depolanmıştır. Olağanüstü hallerde, bu ambarlar ordunun iasesinin sağlanmasında kritik bir rol üstlenmiştir. Bu kışlalar aynı zamanda depo sisteminin ilkel bir formunu da meydana getirmiştir (Davies, 2007: 49). Alınan ikmal tedbirleri çerçevesinde devlet için çalışan çok sayıda tüccar ve küçük atölye de ordu için gerekli çizme, ayakkabı, kemer, fişek torbası, eğer ve benzeri savaş malzemelerinin tedarikini gerçekleştirmiştir. Aynı tedarik usulü üniforma için gerekli yünün ikmalinde de geçerlidir. Yerli tekstil üreticileri oldukça zayıf durumdaydı. Britanya ve Hollanda, Petro iktidarının başta gelen tedarikçileriydi. Fakat 18. yüzyılın ikinci çeyreği ile birlikte bunların yerini Prusya aldı (Duffy (b), 1981: 37). Görevli personel tarafından ara ara köylü ve kasabalılardan yerel gıda ve yem malzemelerinin satın alımı ile işleyen ikmal düzeni, devlet tarafından organize edilene göre daha tamamlayıcı bir niteliğe sahipti. Devlet, kendi vergi mükelleflerinin sömürülmesini engellemek için bu satın alımların adil bir fiyattan yapılmasını istemekteydi. Bununla birlikte düşman topraklarında ordu gerekli desteği sağlayabilmek için istediğini yapmakta özgürdü (Davies, 2007: 49).

18. yüzyıl Rus Ordusu'nun görünüşü Batı ordularına benzemekteydi. Rus askerî mekanizmasının temelini, serfler oluşturuyordu. Rus askerî

seferberliği sadece 1768 – 74 Osmanlı – Rus Savaşı için, 300 bin askeri kapsayan çok gelişmiş bir askere alma sistemine dayanıyordu. Petro'nun askere alım sistemi her 20 köy hanesinin 20 yaşına ulaşmış bir asker vermesini gerektiriyordu. Bu sistem, bazı değişikliklerle 1874 yılına kadar geçerliliğini sürdürdü (Agoston, 2012: 240). Rus Ordusu'nda serflerden ayrı olarak Kazak (Cossack) adı verilen ve Batılı eşleniklerinden farklı bir savaşçı sınıfı daha bulunmaktaydı. Kazaklar genelde hafif süvari birlikleriydi. Bu birlikler keşif görevlerinde ve geri çekilen düşmanın taciz ve kovalanmasında özellikle fayda göstermekteydi. Rusya'nın Alman Prenslükleri ya da İngiltere'nin tersine ücretli birliklere ihtiyacı yoktu. Bu durum, ülkenin nakden tasarruf etmesine ve kendi askerî birlikleri üzerinde doğrudan kontrol sağlamasına imkân veriyordu (Miakinkov, 2009: 40-41).

Ordudaki hizmet süresi yaşam boyuydu. Hizmet süresi ancak 1793 yılında, 25 yıla indirilebildiği için askere alınmak bir ölüm fermanını imzalamaktan farksızdı. Ülkenin güneyinde savaşların süreklilik kazanması ve bu durumun halk üzerinde baskı oluşturması 1773 yılındaki Pugachev İsyanı'nın en önemli nedeniydi. 1768 – 1774 savaşı sırasında patlak veren isyanın bir diğer nedeni de tarım alanlarının tahrip edilmesi ve insan ve hayvan yaşamının yok edilmesiydi. Ordudaki kayıp oranı, normal dönemde % 25 civarında iken uzun sefer yürüyüşleri durumunda bu oran % 50'ye kadar çıkmaktaydı. Rus Ordusu, Fransız monarşisinin gelirlerinin beşte biriyle finanse ediliyordu. Bu özelliği onu, çağının en düşük maliyetli ordularından biri yapıyordu (Aksan, 2010: 153). Olağanüstü durumlar dışında askere alımlar, 1 Nisan – 1 Haziran ve 1 Temmuz – 1 Ekim'de karlar başlayınca kadar olmak üzere iki dönemde gerçekleştirilmekteydi. İlk sevk edilen birlikler, devletin uzak bölgelerinden geliyordu. Askerlerin sevk ve harekâtının denetlenmesinde toplanma inzibatları görevlendirilmekteydi (Davies, 2007: 49; Zürcher (Ed), 1999: 25).

Asker sayısındaki hızlı artış ile paralel bir şekilde Rusya'da askerlerin bakımı çok önemsenmiyordu. Bu bakımdan kötü örgütlenme ve temel askerî stoklardaki gözetimin yetersizliği en ciddi lojistik zaafiyeti oluşturuyordu. Asker kıtlığından ziyade temel sorun ikmaldi. Asker sayısının artırılması amacıyla köylüler topraklarından koparılıyor ve savaş sırasında yetersiz bakım ve yiyecek yokluğundan dolayı aç bir şekilde ölüyordu. Kusurlu ikmal ve istihbarat sistemleri, 1711 yılındaki Prut Savaşı'nın başarısız sonuçlanmasının en önemli nedeniydi. 1736 ve 1739 Kırım seferlerindeki başarısızlıkların ana nedeni ise ikmal malzemelerinin bozulmasıydı (Aksan, 2010: 101). Rus sefer lojistiği ancak Yedi Yıl Savaşları'nda (1756 – 63) Avrupalı güçlere karşı sergilediği iyi teçhiz edilmiş, disiplinli ve iyi eğitilmiş piyade birlikleri ile desteklenen etkin taktikleri ile kendisini gösterme imkânı buldu (Aksan, 1998: 165-166).

II. Katerina dönemine (1729 – 1796) denk gelen Fransız Devrimi, Rusya'nın askerî birliklerini hızla arttırmasına neden olmuştur. Bu dönemde Rus askerî gücünün büyüklüğü 100 bin kişilik düzensiz birlikler hariç, yarım milyondur. I. Aleksandr zamanında yirmi sekiz defadan fazla askere alım gerçekleştirilmiş; her 500 aday içerisinde 21'inin askere alındığı 1812 yılında, potansiyel üst sınır olan 600.000 kişiye ulaşılmıştır (Dixon, 1980:

501). I. Aleksandr sadece savaşan bir kuvvete sahip olmayı değil, aynı zamanda dominyonlarının idaresini sağlamak yoluyla iktisadi gayeler güdüyordu. 1824 yılında Rus askerî birliklerinin sayısı 800 – 900 bin kişiye ulaşmıştı. Fakat her yirmi beş adaydan birinin askere alınması, halk üzerinde büyük bir maliyet oluşturmaktaydı. I. Aleksandr döneminde bu yük kendisini; askerlerin yaşamları ve ekonominin geri kalmışlığı pahasına göstermekteydi. Avrupa'nın kaderinin belirlendiği Austerlitz Savaşı'nda Rus Ordusu'ndaki her üç askerden biri ölmüştü (Keep, 1980: 502).

18. yüzyılın başında tüm Avrupa devletleri için savaş, kaynaklar üzerindeki en büyük tüketici güçtü. Rusya için cari askerî harcamaların toplam harcamalara oranı 1701 yılında % 51,5 düzeyinde iken 1724 yılında % 70,4'tü. Bu yıllar arasında askerî bütçenin toplam bütçe içerisindeki payı, düzenli olarak % 80 – 85 arasında değişmekteydi (Dixon, 1980: 61-62). Petro, savaş zamanı ticari faaliyetlerin zarar görmesi nedeniyle artan askerî harcamaları finanse edebilmek amacıyla mevcut doğrudan vergileri arttırmayı ve yeni vergiler dayatmayı tercih etti. 1714 – 16 yılları arasında Kiev Eyaleti'ndeki nüfus, kırktan fazla vergiye tabi idi. Vergi gelirleri 1720 – 23 yılları arasında toplam gelirin yaklaşık % 60'ını meydana getirmekteydi. 1662 yılında birliklere yapılan ödemelerde değersiz bakırların kullanılması Moskova'da bakır isyanlarına neden olmuştu. Petro babasına göre paranın manipülasyonunda daha katı davranmaktaydı. 1698 yılından 1723 yılına kadar geçen sürede, rublenin gümüş içeriği sürekli bir biçimde azaltırken demir içeriği arttırıldı. Petro 1701 – 1709 yılları arasında gerçekleştirdiği tağşişler ile 4,4 milyon ruble gelir elde etti (Dixon, 1980: 63).

Petro döneminde gerçekleştirilen modernleşme faaliyetleri silahlı kuvvetlere yapılan harcamaları yedi kat kadar arttırmıştır. 1680 yılında gelirler 1,5 milyon ruble ve askerî harcamalar 750 bin ruble civarında iken 1724 yılına gelindiğinde gelirler 8,5 milyon rubleye çıkmış, askerî harcamalar ise 4 milyon rubleyi bulmuştur. Devletin askerî harcamalarının yükü, köylüler, serfler ve kırsal kesimde bulunan yaklaşık 5 milyonluk halkın üzerinden sağlanmıştır. Artan sayıda birliklerin ihtiyaçlarının karşılanması ve 18. yüzyılın uzun ve sonuçsuz savaşlarının finanse edilebilmesi için, vergi tabanının genişletilmesi gerekmiştir. Vergilendirilebilir nüfus, 1652 – 1722 yılları arasında ikiye katlanmıştır. Petro iktidarının son yıllarında doğrudan vergiler, kelle vergisi ile değiştirilmiş ve askerî harcamalara aktarılmıştır. Devlet, ilk kelle vergisini 1724 yılında 74 kopek üzerinden tahsil etmeye başlamıştır (Duffy, 1981: 16; Agoston, 2011(a): 302). 1725 yılında 70 kopeke düşürülen bu vergi, 1794 yılına kadar değişmeden kalmasına rağmen askerî harcamalar düzenli bir şekilde artmıştır. Kelle vergisinin arttırılması, sadece enflasyonda bir artışa neden olsa bile yönetici sınıfın refahı üzerine ilave yük yaratacağından alternatif finansman kaynakları bulunduğu sürece kaçınılması gereken bir karar olmuştur. 1794 yılı itibarıyla finansal krizin ortasında kalan hükümet, yüksek enflasyon nedeniyle kelle vergisini 1 rubleye çıkarmak zorunda kalmıştır. Mikhail Mikhailovich Speransky'nin Napolyon Savaşları'nın neden olduğu büyük savaş harcamalarının

üstesinden gelebilmek amacıyla vergi arttırımına dayalı finansal planı, 1810 yılı Şubatı'nda kelle vergisinin iki rubleye çıkarılmasına neden olmuştur (Le Donne, 1991: 260).

Malî idaredeki gelişme ve vergi gelirlerindeki artışlara rağmen devlet gelirlerindeki artış, Polonya ve Karadeniz'de izlenen hırslı dış politikanın neden olduğu harcamalara uyum sağlayamamıştır. Finans alanında ülkenin genişleyen kaynakları, acil askerî taleplerin gerisinde kalmış ve sonuçta, devlet yüzyılın başında sahip olduğu maddi yeterlilikten vazgeçmek zorunda kalmıştır. Aktif askerî operasyonların maliyeti, orduyu muhafaza etmenin yıllık maliyeti ile kıyaslandığında çok daha katlanılabildir. Yüzyıl ortasında 10 milyon rubleye varan bu bedel, 1780'ler boyunca hızla artmış ve 1792 yılına gelindiğinde 28,1 milyon rubleye ulaşmıştır. Bakır para basımı ve gümüş paranın metal içeriğinin azaltılması ile ilave gelir yaratılmıştır. 1768 – 1774 Osmanlı – Rus savaşında durumun daha da kötüleşmesinden korkan hükümet, kağıt para basımına başvurmak zorunda kalmıştır. Hükümet ayrıca dış borç başvurularında bulunmuş, rütbe ve makam satışı yolunu denemiştir. Savaşın başlangıcında II. Katerina, 8,5 milyon rublelik kaynakları yeterli bulmayınca ilk olarak muafiyet bedeli 2 rubleye çıkartılmış, tüccar ve fabrikatörlerden yarım milyon ruble, Baltık eyaletlerinden ise 115 bin Thaler zorunlu destek almıştır. Prusya Devleti de Rusya'ya 1,2 milyon ruble yardım göndermiştir. Buna rağmen, savaş masraflarında yaşanan aşırı artış, bu önlemleri yetersiz kılmıştır (Dixon, 1980: 1980: 70). Bunun üzerine, alternatif bir gelir arttırma girişiminde bulunularak ilk “assignat”ın basılmasına karar verilmiştir. 1774 yılında bu assignatların azami değeri 20 milyon olarak belirlenmişse de 28 Haziran 1786 tarihli manifesto ile dolaşımdaki assignat miktarının sınırı 100 milyon rubleye çıkartılmıştır. Fakat bu sınırlamaya uyum sadece 3 yıl sürmüş ve II. Katerina iktidarının sonu olan 1796 yılında 156,7 milyon assignat ruble basılmıştır. 1769 yılında başvuru kâğıt para basımı ilk defa dış borç ile desteklenmiş ve 1796 yılına gelindiğinde toplam dış borç 33 milyon rubleye ulaşmıştır (Duffy, 1981: 179; Le Donne, 1991: 247).

Dış borçların büyük kısmı 1787 – 1792 savaşı sırasında alınmıştır. Daha sonra bu borç, borcun büyük miktarının Amsterdam'da işlem görüyor olması nedeniyle “Dutch debt” adı altında konsolide edilmiştir. 1796 yılı sonunda toplam borç miktarı 205,2 milyon rubleye ulaşmıştır. Yabancı bankerler, Rusya'nın dış borçlanma girişimlerinde frenleyici bir rol üstlenmiştir. İç borçlanma konusunda ise sadece iç disiplin vasıtasıyla para basmanın önüne geçilebilecekken 1799 yılında dolaşımdaki kağıt para miktarı 210 milyon rubleye ulaşmıştır (Le Donne, 1991: 280).

19. yüzyılın başına gelindiğinde, Rus Ordusu'nun yiyecek, yem, sevkiyat ve konaklama gibi zorunlu pek çok ihtiyacı, halktan parasız ya da çok düşük ücretler karşılığında sağlanmaktadır. Bunda düzensiz birliklerin barış zamanında hiçbir ödeme alamamalarına karşın savaş zamanında teçhizatlarının kendileri tarafından sağlanması zorunluluğu etkili olmuştur. 1767 yılında donanma dâhil toplam askerî harcamalar, toplam hükümet harcamalarının %47,6'sına ulaşmıştır. Hükümet, 1802 ve 1825 yıllarında çok yaklaşmış olmasına karşın bu oranı hiçbir zaman % 40'ın altına

çekememiştir. Yüksek harcama oranları, I. Aleksandr döneminde yaşanan finansal çöküntünün de temel nedenini oluşturmuştur. Devlet, zorunlu olarak 100 milyon rublelik bir dış borç almıştır. Rublenin değerini şişirerek bu borcu karşılamak isteyen hükümet, 1825 yılı itibariyle toplam 1,345 milyar ruble kamu borcu ile karşı karşıya kalmıştır (Keep, 1980: 504).

Kuruluşundan itibaren yaklaşık 250 yıl içerisinde Avrupa'nın önemli bir askerî gücü haline gelen Rusya'nın başarı çağı olan 1709 – 1856 döneminde en dikkat çeken nokta, dönemin statik teknoloji devri olmasıdır. Bu anlamda en temel silahlar, atış menzili kısa ve isabet oranı düşük olan silahlardır. Ulaşımın önceki dönemlerde olduğu gibi yaya, at ve duruma göre de su yolları vasıtasıyla sağlanmasına devam edilmiştir. Dönemin askerî donanımı oldukça basittir. Teknoloji fiilen statiktir ve tekil parçaların ömrü uzundur (Pintner, 1984: 232). Temel askerî donanımın üretimi çok sayıda vasıfsız köylü işçi tarafından desteklenen küçük yetenekli bir grup tarafından gerçekleştirilmektedir. Tüm faaliyetin çapı, ekonomi, sosyal sistem ya da eğitimin genel seviyesi üzerinde bir değişiklik gerektirmemiştir. Zorlu hava şartlarının kalın giysileri zorunlu kılması ile birlikte 18. yüzyıl savaş tarzının temel bir bileşeni olan standardize ve hoş görünümlü üniformalar Ruslar için orduyu teçhiz etmekten ziyade giydirmenin daha büyük bir sorun teşkil etmesine neden olmuştur. Bu durum, taktiksel doktrinin, her bir askerî biriminin dişlisi gibi görmesi ve her bir dişlinin bir diğeri ile aynı görünmesini yani geçitteki birimin bütüncül bir görünüme sahip olmasını gerektirmesinden kaynaklanmıştır. Rus askerî düşüşünün temel özelliğini ise hızlı teknolojik gelişme oluşturmaktadır. Tüm silahların menzil, isabet, ateş hızı ve yıkıcı kapasitesi büyük oranda artmıştır. Demiryollarının taşıma hizmeti sağlayan lojistik bir araç olarak hızla yaygınlık kazanması ulaşımında bir devrim yaratmıştır. Rusya, bu değişime ancak 1874 yılında ayak uydurabilmiştir (Pintner, 1984: 234).

Arcadius Kahan Rus askerî gücünde yaşanan büyümedeki en önemli etkenin, Rus halkının hatırı sayılır büyüklükteki bir malî yükü sürekli taşıma yeteneği olduğunu belirtmektedir. Asker sevkî, para ve tahıl arzı, devletin demografik ve bölgesel bakımdan büyümesi ile artış göstermiştir. Bu açıdan Osmanlı-Rus savaşları, Polonya'nın bölünmesinden ve Baltık Bölgesi'nin fethinden daha büyük önem taşımaktaydı. Çünkü bu savaşlarla birlikte, Kırım Hanlığı'nın tasfiyesi ve Türklerin Karadeniz'in kuzey kıyılarından sürülmesi, Ukrayna'nın geri kalan bölümünün büyük ölçekli derebeylik tarımına ve Rusya ve dünya pazarları için tahıl üretimine açılmasını sağlamıştır. Ukrayna'nın kaynakları Rus Ordusu'nun yeniden inşasında önemli bir rol oynamıştır (Agoston, 2003: 185).

4. Askerî Devrimin Batı Savaş Lojistiğine Etkisi

Askerî devrim ile birlikte 18. yüzyıldan itibaren meydana gelen savaşların uzunluğu, ateşli silah teknolojisindeki gelişmeler ile istihkâm yapı ve tasarımlarındaki ilerlemeler, orduların daha büyük ve daha kalıcı olmasına neden olmuştur. Önceki dönem orduları ile kıyaslandığında yeni teşkil edilen ordular çok daha iyi disipline edilmiştir. Avrupa devletleri, bu süreçte ateşli

silahlara dayalı taktik ve teknolojilerini sürekli bir biçimde yenilemişler, daha büyük ve gelişmiş tahkimatlar inşa etmişlerdir (Stone, 2006: 30). Askerî devrim olarak adlandırılan bu değişiklik ve yenilikler, hem toplumsal hem de ekonomik yapılarda uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur. Devrim, Avrupa devletlerinin birçoğunun, finansal ve askerî yapılarında da köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Uzun süren savaşlar serisine ve orduların hacim olarak büyümesine bağlı olarak daha fazla askerî birliklerde istihdam edilmesi zorunluluğu nedeniyle askerî ücretler, önceki zamanlarla kıyaslandığında büyük artışlar göstermiştir. Ordulardaki büyümeyle birlikte sefer lojistiğindeki derinleşmeye ve artan sevkiyat ve nakliyat ihtiyacına bağlı olarak kullanılan at ve benzeri yük hayvanlarının sayısı keskin bir şekilde artmıştır. Bu durum, yem fiyatlarının da artmasına neden olmuştur. Ekonomide savaşla bağlantılı sektörlerde yapısal değişiklikler meydana gelmiştir. Ateşli silahların yaygınlaşması ile birlikte çok farklı sayı ve türde silah ve savaş malzemesinin sağlanması gerekliliğinin yarattığı maliyet artışı ile birleştiğinde tüm bu etkiler, savaşan bir devleti aniden artan finansal yük ve lojistik ve teknolojik zorunluluklar ile karşı karşıya bırakmıştır (Agoston, 2011(b): 75).

Sonuçta ortaya çıkan finansal maliyetler, hükümdarları, idarî ve malî araçlarını geliştirecek reformlar yapıp, yerel çıkar ve imtiyazları azaltarak; ülke kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanmak zorunda bırakmıştır. Buna bağlı olarak monarşi ya da cumhuriyet farklı yönetim rejimlerine sahip birçok devlet, vergi tahsilatlarını ve asker alımlarını daha etkin kılacak şekilde, daha mutlak ve merkezî hale gelmiştir (Childs, 2001: 17). 15. yüzyıl ile başlayan süreçte Avrupa savaş sanatında meydana gelen bir dizi yenilik ve gelişme, sadece Batı siyasi, ekonomik ve sosyal sistemlerinde birbiriyle ilişkili bir dizi dönüşüme yol açmamış; aynı zamanda Avrupa ordularına, Batı küresel üstünlüğünü sağlayacak ve kolaylaştıracak katî bir üstünlük vermiştir (Börekçi, 2006: 407-408).

Yaşanan askerî dönüşümün önemli bir ayağı da erken modern devletin, kurumsal açıdan kabuk değiştirmesiyle ilgilidir. Bu dönemde Batılı devletlerin önemli bir kısmı, askerî idarelerini de merkezileştirmeyi başarmıştır. Buna bağlı olarak askerî birliklerde disiplin ve talim düzenini sağlama yolunda önemli adımlar atılmıştır. Alay, askerî dünyanın çok daha uzun ömürlü bir parçası haline gelmiştir. Devrim öncesinde birçok orduda alaylar, savaş zamanlarında taburların sayısını arttırmak üzere istihdam edilmiş, savaş sonrasında ise kendi hallerine bırakılmış iken, devrim sürecinin sonunda alaylar barış imzalandıktan sonra da hizmet vermeye devam etmişlerdir. 1715 yılına gelindiğinde düzenli birlikler, Avrupa devletlerinin çoğu tarafından, sadece ülke topraklarını savunmak için değil, aynı zamanda bir iktidar unsuru olması açısından da istihdam edilmektedir (Jørgensen ve diğ., 2001: 42).

Daha kitlesel ve daha maliyetli orduların sürekli bir şekilde istihdamı daha etkin idarî kurumların, daha ağır vergilendirmenin ve daha güvenilir para piyasalarının varlığını gerektirmiştir. Hem vergilendirme hem de kredi mekanizmasının işlerliği sayesinde finansal kaynaklarda meydana gelen artış, hükümdarların büyük ölçekli askerî kuruluşları yönetebilecek etkin bir

bürokrasi oluşturmasına imkân vermiştir (Jones, 2001: 255). Bunun ilk örneklerinden birisi, 1544 yılında İngiliz Kralı VIII. Henry tarafından oluşturulan Ordu Donatım Ofisi'dir. Bu kurumun temel işlevi, ordudaki askerlerin her türlü silah, mühimmat ve giyim ihtiyacının karşılanmasıdır (James, 2007: 153). 1634 yılında İsveç'te kurulan Savaş Akademisi (War College), 1683 yılında İngiltere'de kurulan Savaş Ofisi, 1692 yılında Sardinya – Piyemonte Krallığı'nda kurulan Savaş Bakanlığı da benzeri görevleri üstlenmiştir. Rusya da Petro döneminde savaşa ilişkin idarî kurumlarını teşkil etmiştir (Childs, 2001: 105).

Fransa'da ise askerî birliklerin idaresi, askerlerin giyim ve beslenmelerinin yanı sıra maaş işleri ile de uğraşan Levazım Subaylıkları ve Harp Komiserlikleri oluşturulmuştur. Yetkili komiserler, ordudaki hastane ve sağlık işlerinden de sorumlu tutulmuştur (Kaçar, 1995: 213). Habsburg İmparatorluğu'nda merkezî monarşi toprakları üzerindeki yetki sahibi tek kurum olarak Saray Savaş Konseyi teşkil edilmiştir. Konseyin finansal yetkileri sınırlandırılmış olmakla birlikte askerlerin toplanması, birliklerin teçhizi ve iaşesinin yanında tersane, ambar ve sınır kalelerinin bakımından da bu konsey sorumludur. Viyana'daki merkezî yönetimin savaşa ilgili birimleri olan Saray Savaş Konseyi, Saray Hazinesi ve Savaş Komiserliği, savaşlarda rütbeli askerler ile birlikte askerî yönetim kademesine geç 17. ve erken 18. yüzyıl Osmanlı sultanlarının sahip olduğundan daha fazla yetki ve yönetim hakkı tanımıştır (Agoston, 2012: 187-189).

Askerî organizasyon, modern devletin önemli bir belirleyeni olmakla birlikte askerî ve malî merkezileşmenin de önde gelen unsurlarından birisidir. Bu bakımdan merkezî orduların yükselişi, malî merkezileşme ile de yakından ilişkilidir. Çünkü merkezî olarak idare edilen birlikler, devletin vergi gelirlerinin büyük bölümünü tüketmiştir. Askerî devrimle birlikte erken 17. yüzyılda orduların kitlesel hale gelmesi ve çatışmaların ölçüsünün daha da büyümesi ile birlikte en azından kısa vadede harcamalar vergi gelirlerini aşmış ve kamu borçlanmaları açığı kapatmaya yeterli gelmemiştir. Buna karşılık bu birlikler, yerel malî ve idarî bölünmenin önüne geçmekte fonksiyonel olduklarını da kanıtlamıştır (Carruthers, 1996: 17; Hippler, 2008: 117; Karaman ve Pamuk, 2010: 595). Zira 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan malî adem-i merkezileşme ve kronik bütçe açıkları, Fransa, Prusya, Polonya, Habsburg İspanyası ve İngiltere gibi pek çok Avrupa Devleti'nde de yaşanmıştır. Bu devletler karşılaştıkları malî bunalımları aşabilmek ve savaş zamanında gelirlerini hızla arttırabilmek için iltizam görevlerinin satışı ve beratla ayrıcalık tanınması gibi palyatif yöntemlere başvurmuştur (Salzmann, 1995: 42-44).

Başvurulan çeşitli finansman yöntemlerine karşın bu dönemde birçok ordu, ait oldukları ülkelerin kaynaklarını kurutacak derecede yüksek maliyetliydi. 1679 ve 1725 yılları arasında Rus Ordusu barış dönemindeki toplam gelirin % 60'ını ve savaş zamanında ise % 95'ini tüketmekteydi. Sadece 8.000 kişiden oluşan II. Charles dönemi (1630 – 1685) İngiliz Ordusu barış zamanı gelirlerin % 25'ini tüketmekteydi. 1688 – 97 yılları arasında ise bu oran % 40'a çıkmıştı. 1711 – 1725 yılları arasında aynı oran Fransız Ordusu için %

65'ti. Bazı devletler, bu tür yükümlülükleri karşılamak konusunda daha başarılıydı. İngiliz savaş sanatı, gelişen bir ekonomi ve okyanus ötesi ticaret sisteminden büyük oranda besleniyordu (Black, 2006(a): 74). Kolonilerden sağlanan kaynaklar, İngiltere ve Hollanda devletlerinin daha etkin bir vergi politikası izlemesine imkân veriyordu. Kamu maliyesinin ve bankacılık sisteminin modernize edilmesi, İngiliz ve Hollanda hükümetlerinin tahvil satabilmesini sağlıyordu. 1694 yılından itibaren Bank of England'ın Britanya finans sistemi üzerindeki etkinliği giderek artmaya başlamıştı. Benzer şekilde, Fransa da 1774 yılında merkezî bir bankacılık sistemi oluşturmuştu (Childs, 2001: 105; Greenhous, 1970: 41).

1694 yılında kurulan Bank of England, 1689 yılında Fransa ile yapılan savaşın devlet maliyesi üzerinde yarattığı darboğazdan kurtulma çabalarından türemiştir. Banka, 1660 yılında başlayıp 1750 yılında tamamlanan ve malî devrim olarak adlandırılan İngiliz borçlanma siyasetinin de temel dayanak noktasını oluşturmuştur (Roseveare, 1991: 33-34). Fransa Bankası'nın kuruluşu ise Fransa'nın 1776 – 1783 yılları arasında ABD'de girdiği savaşların ardından maliyede hızlı bir merkezileşme ve millileşme çabasının bir sonucudur. Böylelikle malî finansmanda modern tekniklerin uygulamasına geçilebilmiştir (Braudel, 1994: 479-483; Salzman, 1995: 47-49). Modern anlamda Avrupa'da tahvil yolu ile gerçekleştirilen ilk borçlanma ise Avusturya'nın Osmanlı'ya karşı Rusya ve Venedik ile birlikte girdiği savaşı finanse edebilmek amacıyla 1695 yılında Deutz firması aracılığı ile gerçekleştirdiği 1,5 milyon florinlik borçlanmadır. Aynı uygulamayı başarılı bir şekilde gerçekleştirebilen diğer bir devlet ise 1787 – 1793 Osmanlı Savaşı'nın finansmanını sağlamak amacıyla Smeth firması aracılığıyla Hollanda piyasasından toplam değeri 57 milyon florine varan bir borçlanmaya imza atan Rusya'dır (Braudel, 1994: 477-479).

Malî merkezileşme sürecinde 18. yüzyıl boyunca Rusya Devleti de gelirlerini düzenli bir şekilde arttırabilmiştir. Vergilendirilebilir erkek nüfustaki artışa paralel bir şekilde vergi gelirleri, 1724 yılında 8,5 milyon rubleden 1794 yılında 74,6 milyon rubleye yükselmiştir. Para biriminin gümüş içeriği temel alınarak yapılan hesaplamalarda, 1751 yılında Rusya'nın yıllık toplam geliri 239 ton gümüş iken, 1786 yılında, 952 ton gümüşe ve yüzyıl sonunda ise 1,342 ton gümüşe yükseldiği görülmüştür. Aynı dönem için Rusya'nın en önemli rakibi olan Osmanlı Devleti'nde ise toplam gelir 136 ton gümüşdür (Agoston, 2011(a): 309). Buna rağmen kamu gelirlerindeki artış, yayılmacı dış politikanın kamu harcamalarında neden olduğu artışın gerisinde kalmıştır (Le Donne, 1991: 247).

Rusya, 16. yüzyıl askerî devriminin olduğu merkez alanın oldukça dışında kalmıştır. Batı Avrupa'da mutlakiyete yol açan teknolojik ve örgütsel yenilikler olarak değerlendirilen bu devrim, Ruslar için yabancı olmasa da bu yeniliklerin, Doğu Avrupa'nın fiziksel, iktisadî ve jeopolitik coğrafyasına uyarlanması uzun süre gerektirmiştir. Bu yüzden de Rus askerî doktrininin, ordu büyüklüğü ve devlet kurma süreci üzerindeki dönüştürücü etkisi, oldukça ileri bir tarihe kadar yetersiz kalmıştır. Rus askerî pratiğinin teknoloji, taktik, yönetim ve ordu büyüklüğü bakımından Batı Avrupa pratiği ile birleşmesi 1700 – 1721 yıllarındaki Büyük Kuzey Savaşı'nın ikinci

yarısında gerçekleşmiştir. Dönem itibariyle Rus Ordusu'ndaki lojistik yetersizliklerin niteliği sadece Rusya'ya özgü değildir. Rusya'nın bu savaşla birlikte askerî teknoloji ve örgütlenme bakımından Batı Avrupa ile olan açığı önemli ölçüde kapattığı da ifade edilebilmektedir (Agoston, 2003: 187). İlk pervaneli askerî Rus gemisi olan Arhimed firkateyni İngilizlerin 1841 yılında Amphion ve Fransızların Pomon adlı firkateynleri yapmalarından sadece beş sene sonra 1846 ila 1848 yıllarında Petersburg'daki Ahtensk Tersanesi'nde yapılmıştır. Geç gelenlerin avantajı, Rus Devleti'ne pek çok teknolojiyi daha az maliyetle elde etme şansı verdiği gibi bu gecikme de onlara buharlı motor ve çarklı gemilerin seri üretimini, düzene sokma imkânı sağlamıştır. O sıralar, Güney Rusya'nın genelinde 250 ve daha yüksek beygir gücüne sahip buharlı motorlar üretebilecek fabrikalar olmadığı için motorlar İngiltere'ye sipariş edilmiştir. Sonuçta ise, Rusya'nın hem motorları hem de bu motorlara ödeyecek parası yoktur (Şirokrad, 2009: 363-364).

SONUÇ

Batı savaş lojistiği ve ikmal organizasyonu, feodal devletlerden 19. yüzyılın ulus devletlerine yaklaşık yarım bin yıllık sürede merkezileşme ve kurumsallaşma ile sonuçlanan evrimsel bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümün kökenleri Erken Orta Çağ'a kadar uzanan gelişmelerin birikimli bir sonucu niteliğindedir. Yüz Yıl Savaşları, Otuz Yıl Savaşları ve Fransız Devrimi'nin etkisinde gerçekleşen Napolyon Savaşları, tarihsel süreçte Batı sefer lojistiğinin gelişimine yön veren kırılma noktaları olmuştur. Kolonyal kaynakları da etkin bir şekilde kullanan batılı devletler, daha kitlesel, daha profesyonel ve daha iyi finanse edilen orduları savaş sahasına sürebilmiştir. Literatürde farklı dönemler ile tanımlanan ve Askerî Devrim olarak adlandırılan sistematik gelişmelerden meydana gelen bu süreç, Batı küresel hegemonyasının da temelini oluşturmaktadır.

Hem coğrafi olarak hem de devlet yapısı itibariyle Avrupalılığı tartışmalı olan Rus Devleti, Petro Devrimleri ile Batı'daki gelişmelere tutunmuş ve askerî devrimin etkilerini gecikmeleri olarak takip etmiştir. Bununla birlikte Rus savaş lojistiğinin gelişimi Batılı çağdaşlarına göre çok daha merkezi ve devlet güdümlü olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte Rus devlet geleneğinin izleri açıkça görülmektedir. Bu durum Rus devlet mekanizmasının oluşum süreci ile de ilişkilidir. Ruslar Moğol – Osmanlı modeli üzerine inşa ettikleri askerî yapılarını Batıdan aldıkları yeniliklerle sürekli bir biçimde güncel tutmaya çabalamıştır. Buna karşın savaşların finansmanı anlamında izledikleri politikalar yine doğulu devlet geleneğinden izler taşımaktadır. Savaş lojistiğinin yanı sıra Rus – Avrupa ilişkileri, Rusya'nın 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı itibariyle giriştiği çok sayıda savaşın finansmanı anlamında Avrupa piyasalarından sürekli bir biçimde borç almak zorunda kalması nedeniyle bir tür bağımlılık ilişkisine dönüşmüştür.

Feodalizmden kapitalizme uzanan dönemde savaşın ticarileşmesi ile birlikte askerî sistemler ekonomik sistemlerin bir bileşeni haline gelmiştir.

Uluslararası ticaret ağlarının gelişmesi orduların donatım ve denetimi anlamında devlet mekanizmasının merkezileşmesi ile sonuçlanmıştır. Savaş malzemelerine ilişkin üretim hacmindeki artış Avrupa iktisat tarihi açısından kapitalist üretim biçimini destekler nitelikte olmuştur. Devlet denetiminin esnekliği altında gerçekleştirilen üretim faaliyetleri sermaye birikiminin oluşumuna temel hazırladığı gibi girişimci kavramının da ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Ayrıca Batı savaş lojistiğinde meydana gelen gelişmeler doğa koşullarına bağımlılığın neden olduğu teknolojik kısıtlarına aşılmasını ve ilerlemenin yakalanmasını sağlamıştır.

Modern devletlerin oluşumu Avrupa savaş lojistiğine ilişkin önemli izler taşımaktadır. Askerî devrim, bu oluşum sürecindeki temel unsurdur. Haraç devletinden malî-askerî devlete dönüşümü içeren bu süreç, devletin askerî güçlerini olduğu kadar vergilendirmeyi de tekelleştirmesini içermektedir. Daha etkin vergi sistemleri ile gelirlerini hızla arttıran Batılı devletler, ulusal ve uluslararası piyasaların oluşması ile birlikte savaşların finansmanı konusunda alternatif araçlar sağlamışlardır. Bu anlamda orduların ve savaşların finansmanına ilişkin zorunlulukların askerî lojistik sistemlerdeki dönüşüm ile birlikte modern finans kurumlarının teşkili zorunluluğu altında Avrupa kredi ve finans piyasalarının gelişiminde etkili olduğu ifade edilebilir. Bu devletler kolonyal kaynaklarla birlikte finans sistemlerinin sunduğu imkânlar dâhilinde kurdukları kitlesel ve düzenli ordular ile emperyal amaçlar benimsemeye başlamıştır.

Siyasî, iktisadî ve askerî alanlardaki yapısal farklılıklar, güç dengelerindeki değişmelerin kaynağı olmuş ve farklı dönemler için farklı devletlerin malî-askerî devlet olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Malî-askerî devlet oluşumlarına bağlı olarak kıtasal güç dengeleri doğu ile batı arasında değişiklik göstermiştir. Sonuçta modern devletin oluşum sürecinde belirleyici etken olan savaşlar ve savaşlara ilişkin lojistik faaliyetler, Avrupa'nın kaderinin şekillenmesinde de en önemli rolü üstlenmiştir. Askerî ve malî değişme ve gelişmelere uyum sağlayamayan birçok büyük imparatorluk tarih sahnesinden silinmekle birlikte tarihsel birikimin ulus devletler merkezli küresel hegemonya dönemini başlattığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Agoston, Gabor (2003), “Avrupa’da Osmanlı Savaşları”, *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağ’da Savaş Sanatı*, Editör: Jeremy Black, Çeviri: Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Agoston, Gabor (2011a), “Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia, 1500 – 1800”, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, Cilt: 12, Sayı: 2.
- Agoston, Gabor (2011b), “The Ottoman Empire and the Technological Dialogue Between Europe and Asia: The Case of Military Technology and Know – How in the Gunpowder Age”, *Science*

- between Europe and Asia”, *Boston Studies in the Philosophy of Science*, Cilt: 275.
- Agoston, Gabor (2012), *Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç*, Timaş Yayınları, Şubat.
- Aksan, Virginia (1998), “Ottoman War and Warfare 1453 – 1812”, *War in the Early Modern World*, Editör: Jeremy Black, UCL Press, Routledge.
- Aksan, Virginia (2010), *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri, 1700 – 1870*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Archer, Christian I. ve diğerleri (2006), *Dünya Savaş Tarihi*, Çeviri: Cem Demirkan, Tüzm zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- Aydüz, Salim (2006), *15. ve 16. Yüzyıllarda Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Dizi, Sayı: 215, Ankara.
- Bean, Richard (1973), “War and the Birth of the Nation State”, *The Journal of Economic History*, Cilt: 33, Sayı: 1, Mart.
- Black, Jeremy (2006a), *A Military History of Britain: From 1775 to the Present*, Greenwood Publishing Group.
- Black, Jeremy (2006b), *Warfare in the Eighteenth Century*, Smithsonian Books.
- Börekçi, Günhan (2006), “A Contribution to the Military Revolution Debate, The Janissaries’ Use of Volley Fire During the Lond Ottoman – Habsburg War of 1593 – 1606 and the Problem of Origins”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Cilt: 4, Sayı: 59.
- Braudel, Fernand (1994), *Maddi Uygarlık Dünya’nın Zamanı*, 3. Cilt, Çeviri: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Brewer, John (1990), *The Sinews of Power, War, Money and the English State, 1688 – 1783*, Harvard University Press.
- Bruce Robert B. ve diğerleri (2011), *Dünya Savaş Tarihi, İmparatorluk Çağı 1776 – 1914*, Timaş Yayınları, Mayıs.
- Carruthers, Bruce G (1996), *City of Capital, Politics and Markets in the English Financial Revolution*, Princeton University Press.
- Chandler, David G (1981), “War and the Past: The Logistics of Military History”, *History Today*, Cilt: 31, Sayı: 2, Şubat.
- Childs, John (2001), *Warfare in the Seventeenth Century*, Smithsonian Books, Aralık.
- Davies, Brian L (2007), *Warfare, State and Society on the Black Steppe, 1500 – 1700*, Taylor & Francis.

- De Jomini, Antoine Henri (2008), *The Art of War*, Çeviren: G. H. Mendell ve W. P. Craighill, Restored Edition, Legacy Books Press Classics.
- Dixon, Simon (1999), *The Modernisation of Russia, 1676 – 1825*, Cambridge University Press.
- Duffy, Christopher (1981a), *Russia's Military Way to the West, Origins and Nature of Russian Military Power 1700 – 1800*, Routledge & Kegan Paul.
- Duffy, Michael (1980b), *The Military Revolution and the State, 1500 – 1800*, University of Exeter Press.
- Emecen, Feridun (2010), *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, Mart.
- Frazelle, Edward (2002), *Supply Chain Strategy: The Logistics of Supply Chain Management*, McGraw Hill.
- Greenhouse, Brereton (1970). "A Note on Western Logistics in War of 1812", *Military Affairs*, Sayı: 34, Nisan.
- Hazenkampf, Colonel M (1878), "The Supply of an Army in Time of War", *The Journal of the Royal United Service Institution*, Cilt: 21, Sayı: 92.
- Hippler, Thomas (2008), *Citizens, Soldiers and National Armies, Military Service in France and Germany 1789 – 1830*, Routledge.
- James, Raymond (2007), *Henry VIII's Military Revolution: The Armies of Sixteenth Century Britain and Europe*, I. B. Tauris & Co. Ltd., International Library of Historical Studies.
- Jones, Archer (2001), *The Art of War in the Western World*, University of Illinois Press.
- Jørgensen, Christer ve diğerleri (2011), *Dünya Savaş Tarihi, Erken Modern Çağ (1500 – 1763)*, 2. Cilt, Timaş Yayınları, Mart.
- Kaçar, Mustafa (1995), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Karaman, Kıvanç ve Şevket Pamuk (2010), "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500 – 1914", *The Journal of Economic History*, Cilt: 70, Sayı: 3, Eylül.
- Keep, John L. H. (1980), "The Russian Army's Response to the French Revolution", *Periodical Archive Online*, Ocak.
- Kingra, Mahinder S. (1993), "The Trace Italiane and the Military Revolution During the Eighty Years War", *The Journal of Military History*, Sayı: 57, Temmuz.
- Kök, Recep ve diğerleri (2012), "Tedarik Zinciri Yönetiminin İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Konya Sanayisinde Karşılaştırmalı Bir

- Analiz”, *Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi*, 10 – 12 Mayıs 2012, Konya.
- Krause, Keith (1995), *Arms and the State Patterns of Military Production and Trade*, Cambridge Studies in International Relations, Ağustos.
- Kress, Moshe (2002), *Operational Logistics: The Art and Science of Sustaining Military Operations*, Springer Science.
- Le Donne, John P (1991), *Absolutism and Ruling Class: The Formation of the Russian Political Order, 1700 – 1825*, Oxford University Press.
- Miakinkov, Eugene (2009), *A Russian Way of War? Westernization of Russian Military Thought, 1757 – 1800*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Waterloo, Ontario, Canada.
- Millett, John D (1945), “Logistics and Modern War”, *Periodical Archive Online*, Ocak.
- Parker, Geoffrey (1976), “1560 – 1660 a Myth?”, *The Journal of Modern History*, Cilt: 48, Sayı: 2, Haziran.
- Parker, Geoffrey (2004), *The Army of Flanders and the Spanish Road, 1567 – 1659, The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries’ Wars*, Cambridge University Press.
- Periodicals Archive Online (1899), “Feeding an Army”, *Mac Millan’s Magazine*, Kasım.
- Pintner, Walter M (1984), “The Burden of Defense in Imperial Russia, 1725 – 1914”, *Russian Review*, Cilt: 43, Sayı: 3, Temmuz.
- Roberts, Michael (1967), *The Military Revolution, 1560-1660*, Londra, Weidenfeld & Nicolson.
- Rogers, Clifford J (1995), “The Military Revolutions of the Hundred Years War”, Editör: Clifford J. Rogers, *The Military Revolution Debate: Readings in the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, CO: Westview.
- Roseveare, Henry (1991), *The Financial Revolution, 1660 – 1760*, New York.
- Salzmann, Ariel C (1995), *Measures of Empire: Tax Farmers and the Ottoman Ancien Regime, 1695 – 1807*, UMI. Dissertation Services.
- Scott, Beth F. ve diğerleri (Editör) (2000), *The Logistics of War: A Historical Perspective*, Air Force Logistics Management Agency, Ocak.
- Stone, David (2006), *A Military History of Russia*, Greenwood Publishing Group.
- Şirokrad, A. B. (2009), *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı – Rus Savaşları, Kırum, Balkanlar, 93 Harbi ve Sarıkamış*, Çeviren: Nergize Turaeva, Selenge, Tarih Dizisi, İstanbul.

- Thompson William R. ve Karen Rasler (1999), “War, The Military Revolution(s) Controversy And Army Expansion”, *Comparative Political Studies*, Cilt: 32, Sayı: 1, Şubat.
- Tilly, Charles (1985), “War Making and State Making as Organized Crime”, Editörler: Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol, *Bringing The State Back*, Cambridge University Press.
- Tilly, Charles (1990), *Coercion, Capital and European States, AD 990 – 1992*, Cambridge MA ve Oxford UK, Blackwell.
- Van Creveld, Martin (1980), *Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton*, Cambridge University Press.
- Von Clausewitz, Carl (1986), *Harp Üzerine*, Çeviren: H. Fahri Çeliker, Cilt: 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Waddel, Steven R (2010), *United State Army Logistics: From the American Revolution to 9/11*, Greenwood Publishing Group.
- Wilson, Peter (1999), “Economic Warfare, 1450 – 1815”, *War in the Early Modern World, 1450 – 1845*, Editör: Jeremy Black, Routledge, Londra.
- Wise, Terence (1975), “Medieval European Armies”, *Men – At – Arms Series*, No: 50, Osprey Military, Nisan.
- Zürcher, Erik (Editör) (1999), *Arming The State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia: 1775 – 1925*, I. B. Tauris & Co. Ltd.